

การบริหารจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทตรวจสอบบัญชีใน ประเทศไทย

Corporate Social Responsibility Management of the Audit Firms in Thailand

ริญารุต์ เลิศพุทธิกุล, อัครเดช ตุลย์พงศรัักษ์ และดวงแก้ว พรศิวนาถ

¹Rinyarut Lertputthikul, Akaradech Thulayaphonglak and Duangkaew Pornsiwanat

สถาบันรัชต์ภาคย์

Rajapark Institute, Thailand.

¹Corresponding Author. Email aj.akaradech@gmail.com

Received April 27, 2020; Revised May 2, 2020; Accepted June 17, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพการบริหารจัดการนโยบายและรูปแบบการบริหารจัดการและเสนอแนวทางในการบริหารจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมที่เหมาะสมกับบริบทในสังคมไทยของบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทย รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลคือ ผู้บริหารของบริษัทตรวจสอบบัญชีที่เป็นบริษัทที่ได้รับรางวัลที่ดีที่สุดในกรุงเทพมหานครและได้มาตรฐาน 2020 ที่ถูกจัดลำดับ Top Best Brand ของสภาวิชาชีพบัญชี รวมทั้งหมด 21 คน เลือกแบบเจาะจงและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมีแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิเคราะห์เนื้อหาแล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา)

ผลการวิจัยพบว่า 1) ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าบริษัทตรวจสอบบัญชีส่วนใหญ่ให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันคือการดำเนินกิจการภายใต้หลักจริยธรรมและการจัดการที่ดี โดยรับผิดชอบต่อสังคมซึ่งแต่ละบริษัทอาจแตกต่างกันรายละเอียดแต่วัตถุประสงค์ตรงกันคือคืนกลับให้สังคมหรือประชาชน 2) ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าแนวทางการบริหารจัดการ นโยบาย และรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมที่เหมาะสมประกอบไปด้วย 1) ยึดหลักธรรมาภิบาล 2) มีแผนแม่บทการกำกับดูแลกิจการที่ดี CG 3) การมีค่านิยมร่วมกันขององค์กร 4) มีสำนึกที่ดีต่อการทำหน้าที่ CSR ผลการศึกษาจากงานวิจัยนี้ได้ให้แนวนโยบายที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคมทำให้ทราบว่าต้องมีแผนแม่บทการกำกับดูแลกิจการที่ดีที่ภาคเอกชนไม่ค่อยดำเนินการ ส่วนการยึดหลักธรรมาภิบาล

และค่านิยมร่วมขององค์กร จิตสำนึกที่ดี เป็นข้อค้นพบที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลไปประยุกต์ใช้และวางนโยบายให้กับบริษัทตรวจสอบบัญชี และค้นพบองค์ความรู้ คือ 3G1S

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ; ความรับผิดชอบต่อสังคม; บริษัทตรวจสอบบัญชี

Abstract

This article has the following objectives: to study the characteristics of policy management and management style and to provide the prospective suggestion for managing social responsibility in the context of Thai society of audit firms in Thailand. The research approach is a qualitative research. The informant of the study is the managers of audit firms, which is classified as the Top Best Brand according to Standard 2020 in a total of 21 firms. The researcher used purposive sampling method. The research instrument was the unstructured interview form. The data were analyzed by using content analysis and descriptive writing.

1)The result of research according to Objective 1 indicates that most auditing companies that provide information in the same direction that they are operating under good ethics and good management practices. By being responsible to society, each company may be different in details, but the same objective is to return the welfare and benefit backing to society. 2)The result of the research in accordance to Objective 2 shows that principles of corporate social responsibility include 1) adhere to good governance principles, 2) have a good corporate governance master plan, 3) have common values of the organization, and 4) have a well awareness of CSR practice. Further, the results of the study provide the policy regarding corporate social responsibility, which indicates that good corporate governance master plan has to be made that the private sector rarely undertakes. In addition, firms have to stick to principle of good governance, to have shared values of the firms as well as social welfare-oriented mind. This can apply to policies of audit firms. Findings the Knowledge of 3G1S.

Keywords: Management; Corporate Social Responsibility; Audit Firms

บทนำ

การจัดทำบัญชีนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับทุกองค์กร เนื่องจากข้อมูลทางบัญชีเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นไปของธุรกิจ ช่วยให้ผู้ประกอบการทราบถึงผลการดำเนินงานและฐานะการเงิน และยังสามารถใช้ข้อมูลสารสนเทศดังกล่าวในการกำหนดนโยบายและกำหนดทิศทางการลงทุนเพื่อวางแผนและตัดสินใจในการดำเนินงาน และการประเมินความสำเร็จของธุรกิจ นอกจากนี้ข้อมูลทางบัญชียังเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้ผู้ประกอบการได้ทราบถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับธุรกิจของตน เพื่อให้สามารถแก้ปัญหาได้ทันเวลาที่แต่อย่างใดก็ตาม ผู้ประกอบการธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ทางบัญชีหรือขาดความเชื่อมั่นในคุณภาพของพนักงานบัญชี จึงต้องอาศัยบริการจากบริษัทบัญชีภายนอก ผู้ประกอบวิชาชีพ สอบบัญชี หรือที่คนทั่วไป เรียกว่า ออดิท (Auditor) ส่วนผู้ที่ได้ใบประกอบวิชาชีพนี้จะมีชื่อว่า Certified Public Accountant (CPA)

กรมพัฒนาธุรกิจการค้า จึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสนับสนุนให้ธุรกิจมีการจัดทำบัญชี และรายงานทางการเงินได้อย่างถูกต้อง ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการตัดสินใจเชิงเศรษฐกิจของผู้ประกอบการและผู้ใช้ข้อมูลในงบการเงิน ในปี 2558 พบว่า มีธุรกิจการค้าที่ให้บริการด้านการจัดทำบัญชี การบัญชีและการตรวจสอบบัญชี และการให้คำปรึกษาด้านภาษี จดทะเบียนกับกรมพัฒนาธุรกิจการค้าทั่วประเทศ จำนวนทั้งสิ้น 5,039 ราย มีธุรกิจที่จดทะเบียนกับกรมพัฒนาธุรกิจการค้าที่ให้บริการด้านการจัดทำบัญชี การบัญชีและการ ตรวจสอบบัญชี และการให้คำปรึกษาด้านภาษีรวมจำนวนทั้งสิ้น 5,039 รายทั่วประเทศ (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2558) และแนวโน้มของการจัดตั้งธุรกิจตลอดปี 2562 เมื่อประเมินจากสถานการณ์การจดทะเบียนและสภาพเศรษฐกิจ คาดว่า สถิติการจดทะเบียนจัดตั้งธุรกิจจะมีจำนวนใกล้เคียงกับปีที่ผ่านมา (ประมาณ 72,000 ราย)(กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2562) โดยลูกค้าของบริษัทบัญชีส่วนใหญ่เป็นธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ดังนั้น กรมพัฒนาธุรกิจการค้าซึ่งเป็นหน่วยงานกำกับดูแลการประกอบธุรกิจโดยตรง ตั้งแต่การรับบริการจดทะเบียนจัดตั้งธุรกิจ การส่งเสริมและการกำกับดูแลธุรกิจให้มีธรรมาภิบาล ในอีกแง่หนึ่ง มีภารกิจเร่งด่วนที่จะต้องดำเนินการสร้างความพร้อมเพื่อรองรับการเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน คือ การยกระดับบริษัทบัญชีไทยสู่เกณฑ์มาตรฐานคุณภาพเพื่อให้ข้อมูลทางบัญชีและรายงานทางการเงินของธุรกิจมีความถูกต้องและน่าเชื่อถือ อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ใช้ข้อมูลทางการเงิน ซึ่งบริษัทที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากกรมพัฒนาธุรกิจการค้า จะต้องผ่านเกณฑ์การตรวจประเมินอย่างเข้มข้นจากหน่วยงานตรวจประเมิน (ที่มา<https://mgronline.com/uptodate/detail>)

ความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจหรือบรรษัทภิบาล หรือ(Corporate Social Responsibility : CSR) เป็นคำที่มีการใช้กันอย่างแพร่หลายในช่วงสิบปีที่ผ่านมา สำหรับประเทศไทย ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้โดยเป็นการดำเนินธุรกิจตามทางสายกลาง พร้อมทั้งต้องมีความรู้และคุณธรรมในการประกอบธุรกิจ ซึ่งจะนำไปสู่เป้าหมาย คือ ความสมดุล มั่นคงและยั่งยืนของชีวิตและสังคม ดังนั้นการดำเนินธุรกิจตาม

ปรัชญานี้จึงอยู่บนพื้นฐานของการไม่เอาัดเอาเปรียบผู้อื่น หรือแสวงหาผลกำไรจนเกินควรจากการเบียดเบียนประโยชน์ของสังคม โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่อาจก่อให้เกิดวิกฤติตามมา ความรับผิดชอบต่อสังคมมีเจตนารมณ์ให้ความสำคัญกับผลกระทบและประโยชน์ที่เกิดแก่สังคม ไม่จำกัดเพียงการคำนึงถึงความมั่นคงทางการเงิน และความยั่งยืนของกิจการเท่านั้น ยังรวมไปถึงการดูแลผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การกำกับดูแลกิจการภายในให้มีความโปร่งใส สามารถให้สังคมภายนอกตรวจสอบได้ ในขณะที่การดำเนินกิจกรรมโดยมีเป้าหมายไปที่พนักงานและชุมชนที่องค์กรตั้งอยู่รวมถึงสิ่งแวดล้อม ลูกค้า คู่ค้า คู่แข่งขัน และประชาชนทั่วไป กิจกรรมเหล่านี้เป็นเรื่องของความรับผิดชอบต่อองค์กร ดังนั้นกิจการใดที่มีการกำกับดูแลกิจการที่ดี ก็ถือได้ว่าได้มีส่วนร่วมในการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมอยู่ด้วย มีจุดมุ่งหมายในการสร้างประโยชน์แก่กิจการและส่วนรวมบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียน การสงเคราะห์ช่วยเหลือส่วนรวม ตามกำลังและความสามารถของกิจการ การดูแลไม่เฉพาะของกิจการครอบคลุมไปถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ด้วยเงื่อนไขของความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะพลเมืองบริษัท(Corporate Citizen) (พงศ์ปณต พัสระและสุชีพ พิริยสมิทธิ์,2562)

สภาวิชาชีพบัญชีในพระบรมราชูปถัมภ์ได้ให้ความสำคัญของลักษณะและขนาดของสำนักงานบัญชีจึงพิจารณาแบ่งสำนักงานบัญชีจากบริบทการทำงานของผู้สอบบัญชีในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ (สภาวิชาชีพบัญชีในพระบรมราชูปถัมภ์, 2560) 1) สำนักงานบัญชีที่มีผู้สอบบัญชีในตลาดทุน 2) สำนักงานบัญชีขนาดกลางและเล็กที่ไม่ได้มีผู้สอบบัญชีในตลาดทุน และ 3) ผู้สอบบัญชีที่ปฏิบัติงานคนเดียวเต็มเวลา สำนักงานตรวจสอบบัญชีที่เป็นบริษัทมีหน้าที่ตรวจสอบบัญชีของห้างร้าน บริษัทต่างๆให้เป็นไปตามมาตรฐานการสอบบัญชีที่รับรองทั่วไป และถูกต้องตามกฎหมาย ให้คำแนะนำเป็นไปตามความมุ่งหมายของกฎหมายกำกับดูแลงานสอบบัญชี การตรวจสอบบัญชี เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบความถูกต้อง เชื่อถือได้ของรายงานทางการเงิน โดยผู้สอบบัญชี เป็นผู้มีหน้าที่ตามกฎหมายในการตรวจสอบดังกล่าว ราคาตรวจสอบบัญชีเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการปฏิบัติทางวิชาชีพ และผู้ใช้บริการสอบบัญชี การกำหนดค่าตรวจสอบบัญชี จะต้องมีความเหมาะสมสำหรับการปฏิบัติงานทางวิชาชีพ เพื่อให้ผู้ตรวจสอบบัญชีจะสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีมาตรฐานวิชาชีพ และมีการตรวจสอบบัญชีที่เหมาะสม ย่อมส่งผลต่อคุณภาพของงานสอบบัญชี ซึ่งนุปรกรณ์ หาญภูวดล(2556) กล่าวถึงผลการวิจัยเป็นประโยชน์ต่อสำนักงานสอบบัญชี ผู้ตรวจสอบบัญชี ตลอดจนบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ในการร่วมกันกำหนดค่าสอบบัญชีโดยพิจารณาจากคุณลักษณะงานตรวจสอบบัญชีและคุณลักษณะของกิจการซึ่งจะส่งผลให้ค่าสอบบัญชีมีความเหมาะสมและจะช่วยให้เกิดพัฒนาในการปฏิบัติงานสอบบัญชีและสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันต่อไป ความรับผิดชอบต่อสังคม

ดังนั้นบริษัทตรวจสอบบัญชีปัจจุบันพยายามสร้างและออกแบบรูปแบบกิจกรรมเพื่อสังคม ในแบบของตัวเอง ตามความเข้าใจและนโยบายของแต่ละองค์กรเพื่อให้สามารถมองเห็นสภาพการ

บริหารจัดการนโยบายและการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทย อันจะนำไปสู่การสร้างแนวทางความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทยที่เหมาะสม เป็นแบบอย่างกับบริบทของสังคมไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการบริหารจัดการนโยบายและรูปแบบการบริหารจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทย
2. เพื่อเสนอแนวทางในการบริหารจัดการ นโยบายและรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยและบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทย

การทบทวนวรรณกรรม

ความรับผิดชอบต่อสังคมหรือบรรษัทภิบาล เกิดขึ้นในช่วงของการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ละเลยเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมในการประกอบธุรกิจ (Iszatt-Wgite and Saunders, 2014) กระแสเรียกร้องของประชาชน เนื่องจากการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมในยุคแรก มิได้มีจุดเริ่มต้นมาจากเจตนารมณ์ขององค์กรเอง แต่เป็นเพียงการแสดงความต้องการเพื่อแก้ไขภาพลักษณ์ของธุรกิจที่สร้างมลพิษต่างๆ แสดงถึงหน้าที่ขององค์กรธุรกิจ ในฐานะที่เป็นพลเมืองของสังคม (Corporate Citizenship) จากนั้นจึงพัฒนามาสู่แนวคิดการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม คือ การยอมรับพันธกิจว่าจะปรับปรุงความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้นโดยอาศัยดุลยพินิจอย่างอิสระในการเลือกวิธีปฏิบัติทางธุรกิจและการเลือกใช้ทรัพยากรขององค์กร (Kotler and Lee, 2005) ด้วยเหตุที่ว่า ธุรกิจมีพร้อมด้วยทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มากเพียงพอที่จะแบ่งปันให้แก่สังคมได้วิวัฒนาการของงานด้านวิชาการ ว่าด้วยการทำวิจัยและการนำเสนอผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร แนวคิดด้าน Social Audit ที่มุ่งเน้นว่าองค์กรธุรกิจสมควรต้องมีการจัดทำรายงาน ที่แสดงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ทั้งนี้ได้มีหนังสือเล่มหนึ่งชื่อ The Responsible Corporation ที่ได้นำเสนอเพื่อพัฒนาแนวคิดในการลงทุนและการตรวจสอบด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมธุรกิจ ตัวชี้วัดที่ชัดเจนขึ้น (สิตางค์ สุนทรโรหิต, 2550)

ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (Corporate Social Responsibility, CSR) ซึ่งยังไม่สามารถมีคำจำกัดความหรือคำนิยามที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป องค์กรประกอบหรือขอบเขตของคำว่าความรับผิดชอบต่อสังคมจึงไม่ค่อยมีความชัดเจนนัก จากเอกสารการอบรมของหลักสูตรด้านบรรษัทภิบาลหรือความรับผิดชอบต่อสังคมของทีเอ็นเอคาร์โลก (อ้างในสุจิตรา บุญยรัตพันธุ์, 2549) ระบุว่า การดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมควรมีองค์ประกอบดังนี้ 1) การดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อม 2)

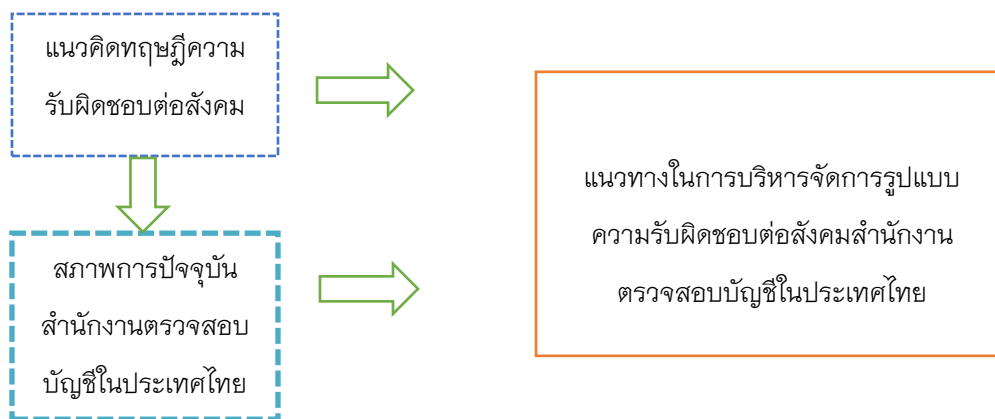
การบริหารจัดการด้านแรงงาน 3) ด้านสิทธิมนุษยชน การเคารพสิทธิมนุษยชนและการปฏิบัติต่อแรงงานที่เป็นธรรม 4) การมีส่วนร่วมกับชุมชน การร่วมมือกับชุมชนและสังคม 5) มาตรฐานการดำเนินธุรกิจให้เกิดความเป็นธรรม 6) ตลาดและการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคมในความหมายที่กว้างออกไป 7) การพัฒนาองค์กร และการพัฒนาเศรษฐกิจ 8) การดำเนินงานด้านสุขอนามัย 9) การศึกษาและการพัฒนาภาวะผู้นำ 10) การบรรเทาสาธารณภัย ตรงกับ María Consuelo Pucheta-Martínez Inmaculada Bel-Oms (2018) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้สอบบัญชีในการรายงานข้อมูลความรับผิดชอบต่อสังคม พบว่า บริษัท ผู้ตรวจสอบบัญชีรายใหญ่ระบุว่าค่าธรรมเนียมการตรวจสอบบัญชีส่งผลกระทบต่อการใช้การเปิดเผยความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ขององค์กร เราแสดงให้เห็นว่าสื่อใหญ่บริษัท ตรวจสอบบัญชีและค่าธรรมเนียมการตรวจสอบและไม่ใช้การรายงาน CSR การค้นพบของเราชี้ให้เห็นว่า บริษัท ตรวจสอบบัญชีมีบทบาทที่เกี่ยวข้องในการเปิดเผย CSR ซึ่งอาจช่วยลดความไม่สมดุลของข้อมูลระหว่างผู้จัดการและผู้มีส่วนได้เสีย นอกจากนี้ค่าธรรมเนียมการตรวจสอบและการตรวจสอบที่ไม่ใช่จ่ายโดยตรวจสอบบริษัท ต่าง ๆ ส่งเสริมการเปิดเผยข้อมูลโดยสมัครใจ โดยข้อมูลนี้ต้องไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับการเงิน การค้นพบเหล่านี้เป็นที่สนใจของผู้กำหนดนโยบายเนื่องจากบทบาทที่เกี่ยวข้องที่เปิดเผยข้อมูลเรื่อง CSR อาจทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด และ Habib, (2012) กล่าวว่าอย่างไรก็ตามวรรณกรรมเกี่ยวกับ CSR ได้ให้ความสนใจน้อยมากกับความสัมพันธ์ระหว่างการตรวจสอบและการเปิดเผยข้อมูล CSR นอกจากนี้เพื่อความรู้อย่างดีที่สุดของเราและแม้จะมีการวิจัยนี้มุ่งเน้นไปที่หลายประเทศ อีกทั้ง จิตติมา วิเชียรรักษ์และคณะ (2562) ได้นำเสนอและทดสอบความสัมพันธ์ของการเปิดเผยรายงานความรับผิดชอบต่อสังคมของกิจการกับค่าใช้จ่ายในการสอบบัญชีในบริบทประเทศไทยหนึ่งในประเทศกำลังพัฒนาและให้ผลลัพธ์ที่แตกต่าง

สภาวิชาชีพบัญชีในพระบรมราชูปถัมภ์ได้ให้ความสำคัญของลักษณะและขนาดของสำนักงานบัญชีจึงพิจารณาแบ่งสำนักงานบัญชีจากบริบทการทำงานของผู้สอบบัญชีในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ (สภาวิชาชีพบัญชีในพระบรมราชูปถัมภ์, 2560) 1) สำนักงานบัญชีที่มีผู้สอบบัญชีในตลาดทุน 2) สำนักงานบัญชีขนาดกลางและเล็กที่ไม่มีผู้สอบบัญชีในตลาดทุน 3) ผู้สอบบัญชีที่ปฏิบัติงานคนเดียวเต็มเวลา สำนักงานตรวจสอบบัญชีที่เป็นบริษัทมีหน้าที่ตรวจสอบบัญชีของห้างร้าน บริษัทต่างๆให้เป็นไปตามมาตรฐานการสอบบัญชีที่รับรองทั่วไป และถูกต้องตามกฎหมาย ให้คำแนะนำเป็นไปตามความมุ่งหมายของกฎหมายกำกับดูแลงานสอบบัญชี การตรวจสอบบัญชี เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบความถูกต้อง เชื่อถือได้ของรายงานทางการเงิน โดยผู้สอบบัญชี เป็นผู้ทำหน้าที่ตามกฎหมายในการตรวจสอบดังกล่าว ราคาค่าตรวจสอบบัญชีเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการปฏิบัติทางวิชาชีพ และผู้ใช้บริการสอบบัญชี การกำหนดค่าตรวจสอบบัญชี จะต้องมีความเหมาะสมสำหรับการปฏิบัติงานทางวิชาชีพ เพื่อให้ผู้ตรวจสอบบัญชีจะสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีมาตรฐานวิชาชีพ และมีการตรวจสอบ

บัญชีที่เหมาะสม ย่อมส่งผลต่อคุณภาพของงานสอบบัญชี ซึ่งนุกรณ์ หาญภูวดล(2556)กล่าวถึง ผลการวิจัยเป็นประโยชน์ต่อสำนักงานสอบบัญชี ผู้ตรวจสอบบัญชี ตลอดจนบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ในการร่วมกันกำหนดค่าสอบบัญชีโดยพิจารณาจากคุณลักษณะงานตรวจสอบบัญชีและ คุณลักษณะของกิจการซึ่งจะส่งผลให้ค่าสอบบัญชีมีความเหมาะสมและจะช่วยให้เกิดพัฒนาในการ ปฏิบัติงานสอบบัญชีและสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ประกอบด้วย โดยมี รายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวความคิด

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นศึกษาการบริหารจัดการนโยบายและรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคม ของ บริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทยการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการวิจัยดังนี้

1) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จาก เอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องจาก เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ของบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทย อาทิเช่น งานวิจัย บทความวิจัย บทความวิจัยต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ

2) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ที่คัดเลือกโดยเฉพาะเจาะจงจากบริษัท ตรวจสอบบัญชี ประสพการณ์ยาวนาน ได้มาตรฐาน 2020 และบริษัทรับทำบัญชีที่ดีที่สุดในกรุงเทพฯ ที่ถูกจัดลำดับ Top best brand ประกอบด้วย 20 บริษัท และผู้บริหารสภาวิชาชีพบัญชี รวมทั้งสิ้น 21 คน

3) ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ โดยการพรรณนาข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อค้นพบ และนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอแนะงานวิจัย นำมาวิเคราะห์ โดยการตีความและพรรณนา การเปรียบเทียบข้อมูล (Comparison) นำข้อมูลที่ได้เสริมสร้างองค์ความรู้ นำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด ในอนาคต

4) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จากการสัมภาษณ์เชิงลึก คือบุคลากรระดับนโยบาย ระดับบริหาร และระดับปฏิบัติการ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการนโยบายและรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทย จำนวน 21 คน โดยเป็นบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในด้านความรับผิดชอบต่อสังคม ของบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทย

5) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา การดำเนินการตามโครงการวิจัยดังกล่าว เน้นการศึกษาวิเคราะห์การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย รายงานการประชุมที่เกี่ยวข้องการจัดเวทีประชุมในระดับชาติและนานาชาติ ส่วนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นวิธีการแสวงหาความรู้ จากการตั้งประเด็นนโยบายและรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทตรวจสอบบัญชี จากแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างโดยพัฒนามาจากกรอบแนวคิด มีการตรวจสอบข้อคำถามที่ครอบคลุมวัตถุประสงค์ ข้อคำถามผู้ให้สัมภาษณ์อ่านแล้วสามารถเข้าใจได้

6) การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ มาใช้ในการกระบวนการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล โดยทำร่วมกับการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการกำหนดนโยบายและรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทตรวจสอบบัญชีที่ให้ข้อมูล

ผลการวิจัย

1. สภาพการบริหารจัดการนโยบายและรูปแบบการบริหารจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทยพบว่า

CSRเป็นความพยายามให้นักบัญชีพัฒนาวิธีการบันทึกบัญชีโดยเฉพาะเจาะจงเรื่องกิจกรรมเพื่อสังคมเป็นความต้องการที่มาจากกลุ่มลูกค้าที่เป็นผู้ประกอบการที่แสวงหากำไร เพื่อจะได้สามารถอธิบายได้ว่า กิจกรรมใดบ้างที่เป็นกิจกรรมทางสังคม ที่เป็นคุณความดีของกิจการนอกเหนือจากภารกิจและพันธกิจตามปกติ การบริหารจัดการนโยบายและรูปแบบการบริหารจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทย บริษัทส่วนใหญ่ที่ให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันคือ การทำ CSR หรือ Corporate Social Responsibility คือ ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ซึ่งคือการ

ดำเนินกิจการภายใต้หลักจริยธรรมและการจัดการที่ดี โดยรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งแต่ละบริษัทอาจแตกต่างกันรายละเอียดแต่วัตถุประสงค์ตรงกันคือคืนกลับให้สังคมหรือประชาชน เช่นการให้การศึกษา และแนะนำฟรีไม่คิดค่าบริการ ให้ความรู้ตามช่องทางต่าง ๆ เช่น ในรูปหนังสือ บทความ ที่เผยแพร่ในเว็บไซต์ของบริษัท นอกจากนี้การปกปิดข้อมูลของลูกค้าก็เป็นความรับผิดชอบต่อบุคคลที่สาม

2.แนวทางในการบริหารจัดการ นโยบายและรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยและบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทยพบว่า

แนวทางการบริหารจัดการ นโยบายและรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยและบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทยสามารถสรุปแนวทางประกอบไปด้วย 1) ยึดหลักธรรมาภิบาล(Good Governance) 2)แผนแม่บทการกำกับดูแลกิจการที่ดี GP(Good Corporate Governance Master Plan) 3) การมีค่านิยมร่วมกันขององค์กร(Shared Values)ในความรับผิดชอบต่อสังคม 4)มีสำนึกที่ดี(Good conscience) ต่อการทำหน้าที่ CSR

ภาพที่ 2 แสดงแนวทางทางการบริหารจัดการ นโยบายและรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคม

อภิปรายผลการวิจัย

สรุปการบริหารจัดการนโยบายและรูปแบบการบริหารจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทย บริษัทส่วนใหญ่ที่ให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันคือการทำ CSR

หรือ Corporate Social Responsibility เป็นความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรที่มีการดำเนินกิจการภายใต้หลักจริยธรรมและการจัดการที่ดี โดยรับผิดชอบต่อสังคมซึ่งแต่ละบริษัทอาจแตกต่างกันในรายละเอียดแต่วัตถุประสงค์ที่ตรงกันคือคืนกลับประโยชน์ให้สังคมหรือประชาชน เช่นการให้ปรึกษาและแนะนำฟรีไม่คิดค่าบริการ ให้ความรู้ตามช่องทางต่าง ๆ เช่น ในรูปหนังสือ บทความ ที่เผยแพร่ในเว็บไซต์ของบริษัท นอกจากนี้การปกปิดข้อมูลของลูกค้าก็เป็นความรับผิดชอบต่อบุคคลที่สาม ซึ่ง María Consuelo Pucheta-Martínez Inmaculada Bel-Oms (2018) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้สอบบัญชีในการรายงานข้อมูลความรับผิดชอบต่อสังคม พบว่า บริษัท ผู้ตรวจสอบบัญชีรายใหญ่ระบุว่าค่าธรรมเนียมการตรวจสอบบัญชีส่งผลกระทบต่อการเปิดเผยความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ขององค์กร เราแสดงให้เห็นว่าสำหรับบริษัท ตรวจสอบบัญชีและค่าธรรมเนียมการตรวจสอบและไม่ใช้การรายงาน CSR การค้นพบของเราชี้ให้เห็นว่า บริษัท ตรวจสอบบัญชีมีบทบาทที่เกี่ยวข้องในการเปิดเผย CSR ซึ่งอาจช่วยลดความไม่สมดุลของข้อมูลระหว่างผู้จัดการและผู้มีส่วนได้เสีย นอกจากนี้ ค่าธรรมเนียมการตรวจสอบและการตรวจสอบที่ไม่ใช่จ่ายโดยตรวจสอบบริษัท ต่าง ๆ ส่งเสริมการเปิดเผยข้อมูลโดยสมัครใจ โดยข้อมูลนี้ต้องไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับการเงิน การค้นพบเหล่านี้เป็นที่สนใจของผู้กำหนดนโยบายเนื่องจากบทบาทที่เกี่ยวข้องที่เปิดเผยข้อมูลเรื่อง CSR อาจทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด และ Habib (2012) กล่าวว่าอย่างไรก็ตามวรรณกรรมเกี่ยวกับ CSR ได้ให้ความสนใจน้อยมากกับความสัมพันธ์ระหว่างการตรวจสอบและการเปิดเผยข้อมูล CSR นอกจากนี้เพื่อความรู้ที่ดีที่สุดของเราและแม้จะมีการวิจัยนี้มุ่งเน้นไปที่หลายประเทศ อีกทั้ง จิตติมา วิเชียรรักษ์และคณะ (2562) ได้นำเสนอและทดสอบความสัมพันธ์ของการเปิดเผยรายงานความรับผิดชอบต่อสังคมของกิจการกับค่าใช้จ่ายในการสอบบัญชีในบริบทประเทศไทยหนึ่งในประเทศกำลังพัฒนาและให้ผลลัพธ์ที่แตกต่าง ผลการศึกษาสะท้อนความตระหนักรู้ของผู้สอบบัญชีในประเทศไทยเกี่ยวกับการรายงานความรับผิดชอบต่อสังคม ดังนั้น หน่วยงานกำกับดูแลควรให้ความรู้ถึงประโยชน์ของการรายงานดังกล่าวซึ่งเกี่ยวข้องกับโปร่งใสและความน่าเชื่อถือของข้อมูลเพื่อปรับทัศนคติของผู้สอบบัญชีรวมถึงปัจจุบันผู้สอบบัญชีไม่ได้มีหน้าที่ในการตรวจสอบข้อมูลที่เป็นตัวเงินเพียงอย่างเดียว ดังนั้น ข้อมูลการรายงานความรับผิดชอบต่อสังคมซึ่งกิจการจัดทำขึ้นนั้น จึงเป็นส่วนหนึ่งของผู้สอบบัญชีจะต้องพิจารณา และนำข้อมูลมาประเมินความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นในการสอบบัญชี โดยสรุปการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ โดยศึกษาจาก Hammond & Prahalad, 1998, p 131 สรุปได้ดังภาพด้านล่างกล่าวถึงกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและองค์กร โดยกิจกรรมที่อาจเป็นประโยชน์ต่อสังคมมากกว่าองค์กร ซึ่งเลือกที่จะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ โดยอาจเป็นกิจกรรมที่กฎหมายกำหนดให้ปฏิบัติ เป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมนอกเหนือจากที่กฎหมายกำหนด

การแสดงความรับผิดชอบนอกเหนือจากที่กฎหมายกำหนด

กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและองค์กร (Strategic Frontier)	กิจกรรมที่อาจเป็นประโยชน์ต่อสังคมมากกว่าองค์กร (Structural Frontier)
กิจกรรมที่องค์กรเลือกที่จะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ (Choice)	กิจกรรมที่กฎหมายกำหนดให้ปฏิบัติ (Compliance)

การแสดงความรับผิดชอบนอกเหนือจากที่กฎหมายกำหนด

ภาพที่ 1 การแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ

ที่มา Hammond & Prahalad, 1998

แนวทางการบริหารจัดการ นโยบายและรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยและบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทย จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการทบทวนเอกสารข้อมูลตรงกันคือคือ ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ซึ่งคือการดำเนินกิจการภายใต้หลักจริยธรรมและการจัดการที่ดี โดยรับผิดชอบต่อสังคมซึ่งแต่ละบริษัทอาจแตกต่างกันรายละเอียดแต่วัตถุประสงค์ตรงกันคือคืนกลับให้สังคมหรือประชาชน เช่นการให้การศึกษาและแนะนำฟรีไม่คิดค่าบริการ ให้ความรู้ตามช่องทางต่าง ๆ และต้องประกอบด้วยหลักธรรมาภิบาล สอดคล้องกับ แนวทางประกอบไปด้วย 1) ยึดหลักธรรมาภิบาล(Good Governance) สอดคล้องกับ ชีระวัฒน์ จันทิกและวสันต์ พรพุทธพงศ์ (2557) กล่าวว่าธรรมาภิบาลจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานของนักบัญชีให้มีคุณธรรมจริยธรรมและประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน และตรงกับไพศาล ตั้งสมบูรณ์ (2548) ที่กล่าวว่าหลักนิติธรรมมีความสำคัญกับความเป็นอยู่ของสังคมเป็นการตรากฎหมายกฎข้อบังคับต่าง ๆ ให้ทันสมัยและเป็น ธรรมเป็นที่ยอมรับของสังคมและสังคมยินยอมพร้อมใจกันปฏิบัติตามกฎหมายกฎข้อบังคับเหล่านั้นโดยถือว่าเป็นการปกครองภายใต้กฎหมายมิใช่ตามอำเภอใจหรืออำนาจของตัวบุคคล 2) แผนแม่บทการกำกับดูแลกิจการที่ดี GP 3) การมีค่านิยมร่วมกันขององค์กร(Shared Values) ในความรับผิดชอบต่อสังคม 4) มีสำนึกที่ดี(Good conscience) ต่อการทำหน้าที่ CSR

ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาการบริหารจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทย มีข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย คือบริษัทตรวจสอบบัญชีควรบริหารจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมใน 2 ลักษณะ คือในเชิงวิชาการคือรักษาไว้ซึ่งจริยธรรมและวิชาชีพการให้บริการด้านความรู้ที่เกี่ยวข้องกับระบบการเงิน การจัดทำบัญชี การชำระภาษี อย่างโปร่งใส ตลอดจนการรักษาความลับทางธุรกิจของกลุ่มลูกค้า เป็นสิ่งที่บริษัทส่วนใหญ่ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมออยู่แล้ว และการให้ความช่วยเหลือประชาชน หรือชุมชนรอบข้างในการให้การสนับสนุน ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อแบ่งปันตามความสามารถ และกำลังของบริษัทฯ

องค์ความรู้จากการวิจัย

แนวทางการบริหารจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทย ประกอบไปด้วย ยึดหลักธรรมาภิบาล แผนแม่บทการกำกับดูแลกิจการที่ดี มีค่านิยมร่วมกันขององค์กร สำนึกที่ดี เป็นองค์ความรู้ที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการศึกษามาปรับใช้ได้ และข้อค้นพบนี้ ทำให้ทราบถึงรูปแบบของบริษัทตรวจสอบบัญชีได้ดำเนินการการอย่างไรในความรับผิดชอบต่อสังคม ตามขนาด รายได้และจิตสำนึกสาธารณะของแต่ละบริษัทนั้นแตกต่างกันแต่อย่างน้อยจรรยาบรรณวิชาชีพก็ถือว่าเป็นสำนึกที่ดีต่อสังคมเป็นลักษณะของความรับผิดชอบต่อสังคม

สรุป

การบริหารจัดการนโยบายและรูปแบบการบริหารจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทย บริษัทส่วนใหญ่ที่ให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันคือการทำ CSR หรือ Corporate Social Responsibility คือ ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ซึ่งคือการดำเนินกิจการ ภายใต้หลักจริยธรรมและการจัดการที่ดี โดยรับผิดชอบต่อสังคมซึ่งแต่ละบริษัทอาจแตกต่างกัน รายละเอียดแต่วัตถุประสงค์ตรงกันคือคืนกลับให้สังคมหรือประชาชน เช่นการให้ปรึกษาและแนะนำฟรี ไม่คิดค่าบริการ ให้ความรู้ตามช่องทางต่าง ๆ เช่น ในรูปหนังสือ บทความ ที่เผยแพร่ในเว็บไซต์ของบริษัท นอกจากนี้การปกปิดข้อมูลของลูกค้าก็เป็นความรับผิดชอบต่อบุคคลที่สาม

แนวทางการบริหารจัดการ นโยบายและรูปแบบความรับผิดชอบต่อสังคมที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยและบริษัทตรวจสอบบัญชีในประเทศไทยสามารถสรุปแนวทางประกอบไปด้วย 1)ยึดหลักธรรมาภิบาล(Good Governance) ที่ 2) แผนแม่บทการกำกับดูแลกิจการที่ดี CG 3) การมีค่านิยมร่วมกันขององค์กร(Shared Values)ในความรับผิดชอบต่อสังคม 4) มีสำนึกที่ดี(Good conscience) ต่อการทำหน้าที่ CSR

เอกสารอ้างอิง

- กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2560). รายชื่อสำนักงานบัญชีคุณภาพ. สืบค้น 5 พฤษภาคม 2560 จาก https://www.dbd.go.th/more_news.php?cid=929 &filename=index.
- กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2562). การจดทะเบียนธุรกิจ ประจำปีเดือนพฤศจิกายน 2562 กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, สืบค้น 20 เมษายน 2563 Okdhttps://www.dbd.go.th/news_view.php?nid=469416642.

- จิตติมา วิเชียรรักษ์ และคณะ. (2562). ความสัมพันธ์ของการเปิดเผยรายงานความรับผิดชอบต่อสังคมของกิจการกับค่าใช้จ่ายในการสอบบัญชีของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 39(2), 68–82.
- พงศ์ปณต พัสระ และสุชีพ พิริยสมิทธิ์(2562)การบริหารจัดการบรรษัทภิบาลของสถาบันการเงินในประเทศไทย. *วารสารวิจัยการบริการพัฒนา*, 9(2), 71–80.
- ไพศาล ตั้งสมบูรณ์. (2548). การใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรสาคร(สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธีระวัฒน์ จันทิก และวสันต์ พรพุทธพงศ์. (2557). ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะนักบัญชีที่พึงประสงค์ กับความต้องการในการนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการปฏิบัติงาน เพื่อความพร้อมเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี*, 3(1), 98–109
- นุปรกรณ์ หาญภูวดล. (2556). ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะของกิจการ และคุณลักษณะของงานตรวจสอบต่อการกำหนดค่าธรรมเนียมการสอบบัญชี. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง*, 2(1), 96–106
- สภาวิชาชีพบัญชีในพระบรมราชูปถัมภ์.(2560) *การส่งเสริมและการกำกับดูแลคุณภาพงานสอบบัญชี*. (2560).สืบค้น 25 พฤศจิกายน 2560, จาก http://fap.or.th.a33.readyplanet.net/images/sub_1359024_609/Mission%20And%20Vision%20for%20Board%20edited%2012_02_13.pdf
- สิตางค์์ สุนทรโรหิต. (2550). *การมีส่วนร่วมของบุคลากรที่มีต่อการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจที่ได้รับรางวัลคณะกรรมการแห่งปี ที่มีผลงานดีต่อเนื่อง*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตรา บุญยรัตพันธุ์. (2549). *รายงานวิจัยเรื่องประชาชนและธรรมาภิบาล: การสำรวจทัศนคติของคนไทยในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- Hammond, A. L. & Prahalad, C. K. (1998). *Harvard Business Review on Corporate Responsibility*. Harvard: Harvard Business Press.
- Habib, A. (2012). *Growth Opportunities, Earnings Permanence and the Valuation of Free Cash Flow*. *Australasian Accounting Business and Finance Journal*, 5(4). 101–122.
- Iszatt–White M and Saunders C. (2014) *Leadership*. Oxford: Oxford University Press.
- Kotler, P. & Lee, N. (2005). *Corporate Social Responsibility: Doing the Most Good for Your Company and Your Cause*. New Jercey: Wiley.

María Consuelo Pucheta-Martínez Inmaculada Bel-Oms. (2019). The Engagement of Auditors in the Reporting Of Corporate Social Responsibility Information. *Journal Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 26(1), 46–56.